

BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA DIKTANT VA UNING TURLARI

1-kurs magistranti: Normatova Sadoqat

Ilmiy rahbar: Pedagogika fanlari doktori professor A.A.Xalikov

Nizomiy nomidagi O‘zMPU

Annotatsiya. *Ushbu ilmiy maqolada boshlang‘ich ta‘lim jarayonida diktant metodining nazariy-pedagogik asoslari, uning turlari, metodik xususiyatlari va amaliy ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot diktantning savodxonlikni rivojlantirishdagi, imloviy malakalarni mustahkamlashdagi va yozma nutq kompetensiyasini shakllantirishdagi rolini tahlil qiladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun lug‘at diktanti, izohli diktant, ko‘chirib yozish diktanti, tanlab yozish diktanti, ijodiy diktant va tekshiruv diktanti kabi turlarni tizimli qo‘llashning pedagogik samaradorligi ko‘rsatib berilgan.*

Kalit so‘zlar: *boshlang‘ich ta‘lim, diktant, savodxonlik, yozma nutq, metodika, pedagogika.*

Boshlang‘ich ta‘lim umumiy o‘rta ta‘lim tizimining eng muhim bosqichi bo‘lib, o‘quvchilarda bilim olishga bo‘lgan munosabatni, yozma va og‘zaki nutqni shakllantirishga xizmat qiladi. Bu davrda bolalar tilni faol o‘zlashtirishga kirishadi, so‘z boyligi ortadi, grammatika va imlo qoidalarini amaliyotda qo‘llashni o‘rganadi. Shu bois boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun ta‘limning sifatli va samarali tashkil etilishi muhim hisoblanadi (Abdullayev, 2019).

Kirish bosqichi o‘quvchilarda nafaqat asosiy akademik ko‘nikmalarni, balki shaxsiy va ijtimoiy fazilatlarni shakllantiradi. Shu jumladan: e‘tibor, diqqat, xotira, tafakkur, muloqot va mustaqil fikrlash qobiliyatlari rivojlanadi. Ona tili ta‘limining asosiy maqsadi esa savodxonlikni mustahkamlash va yozma nutq malakasini rivojlantirishdan iborat bo‘lib, bu esa o‘quvchilarning keyingi ta‘lim bosqichlarida muvaffaqiyatga erishishlari uchun poydevor yaratadi.

Diktant metodi aynan shu jarayonda muhim vosita sifatida xizmat qiladi. U nafaqat o‘quvchilarning imlo va grammatika ko‘nikmalarini mustahkamlashga yordam beradi, balki

ular diqqatini jamlash, xatolarni tahlil qilish va o‘z-o‘zini nazorat qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shu bilan birga diktant pedagogik jarayonda diagnostik vosita sifatida ham ishlatiladi — o‘qituvchi o‘quvchilarning bilim darajasini baholaydi va qayerda yordam kerakligini aniqlaydi (G‘afforova, 2020).

Shuningdek, boshlangan bosqichda diktant turli metodik maqsadlar uchun qo‘llanilishi mumkin: lug‘at boyligini oshirish, imlo qoidalarini mustahkamlash, yozma nutq madaniyatini rivojlantirish va ijodiy fikrlashni shakllantirish. Shu jihatdan diktant nafaqat ta’limiy, balki tarbiyaviy ahamiyatga ham ega bo‘ladi, chunki u o‘quvchilarda mas’uliyat va intizomni rivojlantiradi, ular mustaqil ishlashga odatlanadi va o‘z xatolarini tuzatishni o‘rganadi (Jalolov, 2018).

Kirish bo‘limining maqsadi shundan iboratki, boshlang‘ich ta’limda diktantning pedagogik, psixologik va metodik ahamiyatini ochib berish, uning tur va turlarini tizimli o‘rganish va o‘quvchilarning yozma nutq kompetensiyasini rivojlantirish yo‘llarini ko‘rsatishdir.

Diktantning nazariy-pedagogik asoslari

Pedagogik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, diktant o‘quvchilarda:

- yozma nutq madaniyatini shakllantiradi;
- imlo va grammatika qoidalarini amaliyotda qo‘llashni o‘rgatadi;
- diqqat va xotirani mustahkamlaydi;
- mustaqil fikrlash va mas’uliyatni rivojlantiradi (Jalolov, 2018).

Psixologik jihatdan diktant o‘quvchilarda o‘z-o‘zini nazorat qilish, mustaqil ishlash, xatolarni tahlil qilish va ularni tuzatishga o‘rgatish orqali ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Boshlang‘ich sinflarda diktantning quyidagi turlari qo‘llaniladi:

1. Lug‘at diktanti – yangi so‘zlarni egallash, ularning imlosini mustahkamlash, leksik boylikni oshirishga xizmat qiladi.

2. Izohli diktant – imlo qoidalarini ongli ravishda o‘zlashtirishni ta’minlaydi; o‘qituvchi matnni tushuntiradi, o‘quvchi qoidalarni tushunib yozadi.
3. Ko‘chirib yozish diktanti – o‘quvchilarga yozuv texnikasini, tezlik va aniqlikni rivojlantirish imkonini beradi.
4. Tanlab yozish diktanti – o‘quvchilar faqat ma’lum so‘zlar yoki grammatik shakllarni yozadilar, bu esa diqqat va tahliliy fikrlashni rivojlantiradi.
5. Ijodiy diktant – o‘quvchilar berilgan tayanch so‘zlar yoki jumlar asosida matn yaratadilar; mustaqil fikrlash va nutqiy faollik rivojlanadi.
6. Tekshiruv diktanti – bilimlarni baholash va diagnostika qilish vositasi sifatida qo‘llaniladi.

Turlarni kombinatsiyalash va muntazam qo‘llash o‘quvchilarning imloviy xatolarini kamaytirishga, yozma nutq malakasini rivojlantirishga xizmat qiladi

(Xudoyberganova, 2021).

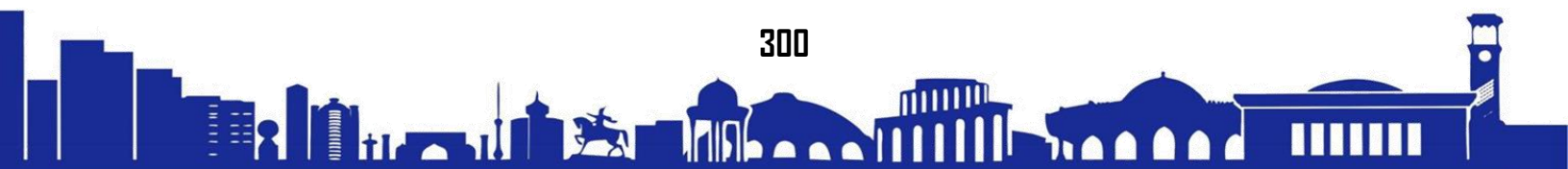
Metodik yondashuv va amaliy ahamiyat

Diktantni tashkil etishda quyidagilar muhim:

- Matnning yosh va bilim darajasiga mosligi;
- Matn mazmunining tarbiyaviy va ilmiy ahamiyati;
- Xatolarni aniqlash va tahlil qilish jarayoni;
- Takroriy yozish orqali mustahkamlash.

Xulosa Boshlang‘ich ta’limda diktant o‘quvchilarning savodxonligini rivojlantirishning eng muhim va samarali pedagogik vositalaridan biridir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, diktant nafaqat yozma nutq va imloviy malakalarni shakllantirishga xizmat qiladi, balki o‘quvchilarda diqqatni jamlash, xotira va tafakkur jarayonlarini rivojlantirishda ham muhim rol o‘ynaydi (Abdullayev, 2019; G‘afforova, 2020).

Diktant turlarini tizimli va maqsadga muvofiq qo‘llash orqali o‘quvchilarning yozma nutq kompetensiyasi sezilarli darajada oshadi. Masalan, lug‘at va izohli diktantlar so‘z

boyligini va imlo qoidalarini mustahkamlashda yordam beradi; ko‘chirib yozish va tanlab yozish diktantlari esa yozuv texnikasi va diqqatni rivojlantiradi; ijodiy diktant o‘quvchilarda mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvlarni shakllantiradi; tekshiruv diktanti esa bilimlarni baholash va diagnostika qilish imkonini beradi (Jalolov, 2018; Xudoyberganova, 2021).

Bundan tashqari, diktant metodining pedagogik va psixologik jihatlari ham muhimdir. Diktant orqali o‘quvchilar o‘z xatolarini aniqlashni, ularni tuzatishni, mustaqil ishlashni o‘rganadilar. Shu bilan birga, o‘quvchilarda mas‘uliyat, intizom va o‘z-o‘zini baholash ko‘nikmalari shakllanadi. Bu esa ta‘lim jarayonining sifatini oshiradi va o‘quvchilarning keyingi ta‘lim bosqichlariga tayyorgarligini mustahkamlaydi.

Shunday qilib, diktant boshlang‘ich ta‘limda nafaqat savodxonlikni rivojlantirish vositasi, balki o‘quvchilarning akademik, psixologik va shaxsiy rivojlanishining muhim komponenti hisoblanadi. Uni tizimli, ilmiy asoslangan va turli metodik yondashuvlar bilan qo‘llash o‘quvchilarning yozma nutq malakasi, e‘tibor va tafakkurini sezilarli darajada oshirish imkonini beradi. Shu bilan birga, diktant metodini samarali qo‘llash pedagoglarga o‘quv jarayonini baholash va takomillashtirish, shuningdek, o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olish imkonini ham beradi (Karimov & Mamadaliyev, 2022).

Umuman olganda, diktant boshlang‘ich ta‘lim jarayonida o‘quvchilarning ta‘lim sifatini oshirish, ularning yozma nutq va imloviy ko‘nikmalarini mustahkamlash, shaxsiy va ijtimoiy fazilatlarini rivojlantirishda hal qiluvchi vosita hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayev, A. (2019). Ona tili o‘qitish metodikasi. Toshkent: Fan.
2. G‘afforova, T. (2020). Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi. Toshkent: O‘qituvchi.
3. Jalolov, J. (2018). Pedagogik texnologiyalar asoslari. Toshkent.
4. O‘zbekiston Respublikasi. (2020). Ta‘lim to‘g‘risidagi Qonun.
5. Xudoyberganova, M. (2021). Boshlang‘ich sinflarda diktant va savodxonlikni rivojlantirish metodikasi. Toshkent.
6. Karimov, S., & Mamadaliyev, T. (2020–2022). Pedagogik amaliyot va boshlang‘ich ta‘lim. Toshkent.

